

ЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА РАРИТЕТНІ ВИДИ РОСЛИН КАРБОНАТНОГО БОЛОТА НА МАЛОМУ ПОЛІССІ

Т.А. Кльован, аспірант *

*Інститут агроєкології і економіки природокористування
НААН України*

Визначено пріоритет охорони карбонатних боліт України у збереженні раритетного фіторізноманіття на прикладі ветландів Малоого Полісся. Важливими питаннями є створення та ефективне функціонування природних ядер екомережі у збалансованому розвитку та відтворенні раритетного різноманіття на базі природних карбонатних боліт.

Фіторізноманіття, екомережа, карбонатні болота, антропогенний вплив.

Внаслідок значного антропогенного тиску охорона вразливих екосистем є необхідною умовою збереження фіторізноманіття на видовому та ценотичному рівні. Одними з унікальних і малопоширених еталонних ділянок природи для збереження специфічного біотичного і ландшафтного різноманіття є карбонатні болота, які являють собою тип боліт, що формуються в умовах багатого мінерального живлення, у заплавах малих річок, улоговинах, по берегах озер та під час заростання водойм.

Болота такого типу є особливо цінними угіддями у біосфері: депонують парникові гази, забезпечують водорегулюючу функцію, є осередками біорізноманіття. Крім того, вони є еталонними ділянками для поширення карбонатofilьних угруповань, виконують важливу роль у збереженні раритетного біорізноманіття, беруть участь у кліматорегулюючих процесах.

Вагоме значення карбонатних боліт визначається тим, що вони забезпечують формування і водно-мінеральне живлення річок, озер, виконують водоохоронну, енергозберігаючу функцію. Бюро Рамсарської конвенції наголошує на визначній ролі водно-болотних угідь не тільки для збереження унікального біорізноманіття, а й у кліматорегулюванні, процесах очищення води, а також згадується про велике значення болотних та заплавних екосистем у формуванні та регуляції стоку річок. Як відомо, добування та осушення торфовищ без виконання вимог раціонального природокористування спричинює зникнення раритетних фітоценозів та порушення рівноваги в екосистемах. Охорона та відтворення раритетних фітоценозів збалансують загальний екологічний стан торфово-болотних угідь.

Мета роботи. Організація практичної охорони видів рослин шляхом створення природоохоронних територій здійснюється в Україні, як і в інших європейських країнах, у розрізі структурних одиниць адміністративно-територіального поділу. Тому, з точки зору практики природоохоронної

---

* Науковий керівник – кандидат біологічних наук В.В. Коніщук

справи, з метою оптимізації охорони рідкісних, зникаючих, а також інших видів рослин, яким надано охоронний статус, важливим є вивчення екологічних умов їх місцезростань, збереження та відтворення популяцій [1]. На території України ареалом карбонатних боліт є переважно Мале Полісся, Поділля, Закарпаття і дуже рідко Полісся.

Матеріали та методика досліджень. Застосовано загальноприйнятту методичку еколого-фітоценотичних та фітосозологічних досліджень. Основні методи досліджень: аналітичні, описові, порівняльні, експедиційні, польові, еколого-флористична класифікація Браун-Бланке. Латинські назви видів наведено згідно з визначником рослин України [2].

Результати досліджень. На сучасний екологічний стан фіторізноманіття суттєво впливає фрагментація рослинного покриву, зумовлена густою гідрографічною системою, почленованістю рельєфу й особливо розгалуженою мережею комунікацій (трубопроводів, ліній електропередачі, залізничними і автомобільними дорогами тощо). Внаслідок цього, мало збереглося цілісних, великих за площею природних рослинних угруповань та автохтонних болотних екосистем. Здебільшого вони почленовані, віддалені або поширені в межах агроландшафтів. У результаті ксеротифікації, що відбувається в процесі глобальних змін клімату та осушувальної гідромеліорації, з болотних фітоугруповань зникла велика кількість гідрофітних та гігрофітних видів, натомість з'явилися мезофіти і навіть ксеромезофіти, зокрема на осушених торфовищах, деградованих, нерекультивованих торфорозробках. Флористичний склад в екосистемах змінюється постійно, тому для збереження біорізноманіття необхідні конкретні механізми щодо практичної його охорони в умовах посиленого антропогенного тиску на природні екосистеми.

Найтипівіші карбонатні болота поширені на Малому Поліссі, тому об'єктом досліджень було вибрано частково осушене торфовище витоку р. Устя Рівненської області, Здолбунівського району, с. Дермань Друга, його екологічний стан та фіторізноманіття.

Екологічними особливостями карбонатних боліт є близьке до денної поверхні залягання карбонатних порід (крейда, вапняк, мергель), надмірне зволоження заболочуваних улоговин, багатий флористичний склад. У цих екотопах спостерігається висока забезпеченість ґрунтового покриву гумусом – 7,8–8,2 %; легкогідролізованим азотом – 99,2–105,4 мг/100г; фосфором – 20,8–22,5 мг/100г; кальцієм – 20–22,2 мг.екв./100г та середня забезпеченість калію – 7,1–7,8 мг/100г з нейтральною та слаболужною реакцією ґрунтового розчину (рН 7–7,5).

По периферії деревний ярус утворюють сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.), (всихає), береза пухнаста (*Betula pubescens* Ehrh.), осика (*Populus tremula* L.), верба попеляста (*Salix cinerea* L.), верба Старке (*Salix starkeana* Willd). Моховий покрив з покриттям 50–80 % формують гіпсові мохи: *Drepanocladus sendineri*, *Phylonotis calcarea*, *Campylium stellatum* (Hedw.). Серед трав'яного покриву наявні *Carex brizoides* Juslen, *Carex vaginata* Tausch, *Lysimachia vulgaris* L., *Frangula alnus* Mill., *Phragmites australis* та інші. Було виявлено добре освітлену дослідну ділянку розміром 10x10 м, по периферії якої наявні меліоративні канали, на якій зростають угруповання *Schoeneto* (*ferruginei*) – *Hypneta*. Угрупування цього зникаючого болотного

виду належать до категорії «рідкісні» за природоохоронним статусом Зеленої книги України (2009), основна частина ареалу яких знаходиться в Альпійській гірській системі, з локалітетами на південь та схід, а в Україні – на східній межі ареалу [3]. Домінуючими угрупованнями дослідної ділянки є сашник іржавий (*Schoenus ferrugineus* L.) – 80–85 %, молінія голуба (*Molinia caerulea* (L) Mosch.) – 35–40, осока жовта (*Carex flava* L.) – 10, інвазійний вид – золотушник канадський (*Solidago canadensis* L.) – 5 % відповідно. Проте, в меліоративному каналі *Schoeneto (ferruginei) – Hypneta* має покриття лише 20–25 %, що вказує на негативну антропогенну дію меліоративних систем. У флористичному складі крім бореальних видів є рідкісні середньоєвропейські, занесені до Червоної книги України, а саме: *Carex davalliana* Sm., *Schoenus ferrugineus* L., *Swertia perennis* L., *Pinguicula vulgaris* L., ін. [4].

Висновки

У сучасних умовах антропогенного тиску на екосистеми одним із найефективніших заходів збереження фіторізноманіття є надання статусу заповідності об'єкта та включення його до екомережі.

Раритетні фітоценозоутворюючі карбонатofilьні угруповання в межах евтрофних карбонатних боліт мають входити до еталонних ядер екомережі, які у майбутньому можуть стати джерелами для відтворення природних біоценозів в антропогенно навантажених ландшафтах.

Тому охорона, репатріація зникаючих фітоценозів у межах евтрофних карбонатних боліт актуальна у зв'язку із глобальними змінами клімату, негативними наслідками осушувальної меліорації, прискореними темпами розкладання торфу, який цінний для палеокліматичних досліджень.

Розроблення науково-практичних рекомендацій для створення екомережі, де одним із важливих об'єктів стануть карбонатні болота, дозволить охороняти та відтворювати генетичне видове, ценотичне й екосистемне різноманіття, проводити ефективні дослідження, спрямовані на впровадження біотехнічних заходів, що можуть забезпечити функціональну стійкість екосистем водно-болотних, торфових угідь. Пріоритетним завданням є створення кадастру сучасних місцезростань та започаткування фонового моніторингу екологічного стану екотопів.

Порівняння екологічних факторів, особливостей природних та трансформованих фітоасоціацій у межах карбонатних боліт дозволить обґрунтувати наукові рекомендації їх збалансованого розвитку, а відновлення окремих популяцій забезпечить дефрагментацію екомережі.

Список літератури

1. Кагало О.О. Рідкісні, зникаючі та інші види судинних рослин Львівської області (Україна), які потребують охорони / О.О. Кагало, Н.М. Сичак // Наукові основи збереження біотичного різноманіття. – 2002. – Вип. 4. – С. 47–58.
2. Определитель высших растений Украины / [Д.Н. Доброчаева, М.Н. Котов, Прокудин Ю.Н. и др.] – [2-е изд., стереот.]. – К.: Фитосоциоцентр, 1999. – 548 с.
3. Зелена книга України / За заг. ред. чл.-кор. НАН України Я.П. Дідуха. – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.
4. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

Определено приоритет охраны карбонатных болот Украины в сохранении раритетного фиторазнообразия на примере Малого Полесья. Важными вопросами есть создание и эффективное функционирование природных ядер экосети в сбалансированном развитии и отображении раритетного разнообразия на базе природных карбонатных болот.

Фиторазнообразие, экосеть, карбонатные болота, антропогенное влияние.

The priority of Ukrainian carbonate marshes in saving of rare phytovariety on example of Small Polesie's wetlands is determined. The important aspects are creation and effective functioning of natural ecological network cores in balanced development and reproduction of rare variety on carbonate marshes base.

Fitodiversity, ecotone, calcareous wetlands, anthropogenic influence.

УДК 582.475.4:575(477.75)

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ ЛІСІВ СОСНИ ПІВДЕННОГО КРИМУ

***В.П. Коба, доктор біологічних наук, старший науковий
співробітник***

Т.П. Жигалова, аспірантка*

***Нікітський ботанічний сад – Національний науковий центр,
Ялта***

Розглянуто особливості стану і сучасного етапу соціально-економічного використання природних лісів сосни Південного Криму. Показано, що нині найважливішою метою є оцінка й аналіз ефективності застосовуваних методів ведення лісового господарства, охорони і відновлення природних деревостанів сосни регіону.

Соснові ліси, соціально-економічні функції, охорона, відновлення.

У Криму найважливішим природним ресурсом є лісові насадження. Нині поряд із традиційними формами використання корисних функцій лісу, при яких переважало одержання деревини і побічних продуктів, усе більшого значення набувають оздоровча, рекреаційна та естетична, що ландшафтно стабілізує й інші соціально-екологічні функції лісу в зв'язку зі збільшенням розмаїтості потреб сучасного суспільства [3]. Результати численних досліджень показують, що рекреаційні й оздоровчі функції лісу в багато разів цінніші господарських, пов'язаних з використанням лісу як сировинної бази для одержання деревини.

У Гірському Криму, особливо в південній його частині, найбільше рекреаційне значення мають соснові ліси. Сприятливий вплив лісу на стан

---

* Науковий керівник – доктор біологічних наук В.П. Коба

© В.П. Коба, Т.П. Жигалова, 2012